

95522

Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü - 2

297.7 BUR.D	Tas. No:
95522	Dem. No:
Türkiye İslamî Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	

BURSA KÜLTÜR SANAT VE TURİZM VAKFI YAYINLARI
BURSA KİTAPLIĞI: 12

Bursa' da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü - 2

ISBN
975-7003-11-4

Birinci Basım
Kasım 2003

Yayına Hazırlayan
Nahit Kayabaşı

Kapak
Salih Çokova

Baskı
Graphis Matbaa
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Sitesi
1. Cadde No: 139, Bağcılar-İstanbul
Tel: (0.212) 629 06 07

Açık hava Tiyatrosu Yanı, Kültürpark-Bursa
Tel: (0.224) 234 49 12 (3 hat)
Faks: (0.224) 234 49 11
E-posta: bkstv@bkstv.org

İLÂHİYÂT-I KEN'AN
(KENAN RİFÂÎ'DE TASAVVUF ŞİİRİ VE MÛSİKİSİ)

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ*

Kenan Rifâî (1867-1950) Filibe'li *Abdülhalim Bey*'le *Hatîce Cenân Hanım*'ın oğludur. Dedesi Hacı Hasan Bey, oranın varlıklı eşrâfından olup yaşadığı semt bugün de kendi ismiyle anılmaktadır.¹

Osmanlının mâruz kaldığı Balkan fâciası sonucu İstanbul'a göçen aile, Hırka-i Şerif'te bir konak satın alıp yerleşti. Evvelce Filibe Murahhas Âzâsı olarak görev yapan Abdülhalim Bey İstanbul'da da memûriyete devam etti.

Kenan Bey, Galatasaray Lisesi'nde öğrenime başladı. Aşırı yaramaz fakat terbiyeli idi. Zekâ ve kabiliyeti ile dikkati çekti. Kısa zamanda Fransızca'yı kavradı, Türkçe masalları bu dile çevirmeye başladı. Türk ve Fransız hocaları tarafından çok sevildi.

Aile zaman zaman *Filibeli*'ye ziyârete giderdi. Artık bir delikanlı olan Kenan, bu seyâhat dönüşlerinde, tren Türk sınırında durduğu zaman iner, yere kapanarak öper ve nöbet tutan askerlerin boynuna sarılırdı. Doğup büyüdüğü toprakların elden çıktığını anlamıştı. Asıl toprak, vatandı, devletti. Devlet ise nizamdı, huzurdu, ana idi, baba idi.

Kenan Bey, annesine târifsiz bir bağlılık içindeydi. Ona göre yalnız kendisinin değil sanki insanlığın anası, Hakk'ın bir yüce velîsiydi. Annesinin bağlı olduğu bir rehberi, bir mürşidi vardı: *Filibeli Edhem Şah*, ki onun irşad eli oğluna da uzanacaktır.

Kenan Bey, Galatasaray'dan mezun olduktan sonra bir süre Hukuk Fakültesi'ne devam etti. Bu arada Balıkesir İdâdîsi (Lise) müdürlüğüne tâyin edildi. Onun maârif hizmeti ömür boyu sürdü. On bir ay kaldığı Balıkesir'de, Edhem Şah'ın rehberliğiyle, bir tür tasavvuf eğitimi demek olan ilk *riyâzet* temrinlerini yaptı. Gene onun tavsiyesiyle, bir sanatkârdan *mûsıkî nazariyâtı* öğrendi ve *ney* meşketti.

Balıkesir'den sonra Adana maârif müdürlüğüne, ardından sırasıyla Manastır, Kosova, Üsküp ve Trabzon maârif müdürlüklerine getirildi. Bu sırada mânevî bir işâret üzerine Medîne'ye gitmek için başvuruda bulundu. Nihâyet, o devirde Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Medîne'de İdâdî-i Hamîdî müdürlüğüne tâyin edildi. Dört yıl kaldığı Medîne'de beldenin Şeyhü'l-Meşâ-

*Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kenan Rifâî, Galatasaray'dan mezun olduğu yıl (1885).

Kenan Rifâî

yihu, Seyyid Ahmed er-Rifâî neslinden *Seyyid Hamza er-Rifâî*'ye intisab etti. Şeyhi kendisine "Oğlum, ben mi senin şeyhinim, yoksa sen mi benim şeyhimsin" diyerek icâzet ve hilâfet verdi.

İstanbul'a dönüşünde annesi Hafîce Cenân Hanım'ın 1908 yılında Hırka-i Şerif'de inşa ettirdiği *Ümmü Ken'an Dergâhı*'nda postnişin olarak irşad faaliyetine başladı. 1925 yılında tekkelerin kapatılmasına kadar bu hizmetini sürdürdü. Soyadı kanunu çıkmasından sonra *Büyükaksoy* adını alan Kenan Rifâî 7 Temmuz 1950 târihinde vefat etti. *Merkez Efendi Câmii* avlusundaki hazîreye defnedildi.

Tasavvufî eğitimi ve kişiliği

Kenan Rifâî'nin zengin bir mânevî yapıya sahip olan annesinin etkisi altında olduğu görülür. Kendi coşkulu ruh dünyası da bu alan için son derece elverişlidir. İlk formel tasavvufî eğitimini Üveysî-Kadirî Edhem Şah'tan alır. Medîne'deki görevi sırasında ise *Şeyh Hamza Rifâî*' kendisine el verir. Tekkenin iç nizâmı, tarîkat âdâbı ve erkânını ise İstanbul'da çeşitli dergâhları dolaşarak öğrendiği anlaşılıyor.³

Onun tasavvuf görüşünü; tevhid, güzel ahlâk, aşk ve irfan merkezli bir anlayış olarak özetleyebiliriz.

Kenan Rifâi

1925'te tekkelerin kapatılması farklı şekillerde tepkiler doğurmuştur.⁴ Kenan Rifâi 1930 Şubatında bir gün Bâyezid Câmii'nde Topkapı Mevlevî-hânesi Şeyhi *Bâki Efendi*'ye rastlar. Bâki Efendi dergâhların kapatılmasıyla ilgili teessürünü dile getirip şöyle der:

*Bir zamanlar nây-ı Mevlânâ ile demsâz idik
Şimdi olduk mâşâallah bir düdük*

Kenan Rifâi'nin cevâbı şöyledir:

“–Niçin düdük olalım? Neysek yine oyuz erenler. Evvelce zâhir tekkesinde demsâz idik, şimdi kalb tekkesinde dilsâzız. (...) Şimdi ten tekke oldu gönül de makam.” Ve şu meşhur beyti okur⁵:

*Mescid ü meyhânede Kâ'be' de büthânede
Hânede vîrânede çağırırım dost dost⁶*

Kenan Rifâi'nin tekkelerin kapanmasından sonraki tavrı, vefâtına kadar az

önceki beyanlarına uygun şekilde devam etmiştir. Yasaklara uymuş ve irşad ve sohbetlerini, aile yakınlarıyla sınırlı tutmuştur.

Geleneksel tekke usûlü dışında da tasavvufî neşvenin yaşatılması imkânını, başka bir Mevlevî Şeyhi *Ahmed Celâleddin Dede* şöyle dile getirir:

*Âsumandır kubbesi, hep ahteran âvîzesi
En ziyâ-bahşâ kanâdîli güneşle mahdır
Seddolunmakla tekâyâ kaldırılmaz zikir-i Hak
Cümle mevcûdat zâkir, kâinat dergâhdır.⁷*

Mûsikî yönü

Kendisinin fitraten mûsikîye yatkın bir yapıya sâhip olduğu görülüyor. Pratik olarak ney dersleri almaya ve mûsikî nazariyâtı öğrenmeye Balıkesir’de başladığına temas etmiştik. Mûsikî aşkı Medîne’de bir hayli yoğunlaşmış; burada naatler, ilâhiler yazıp bestelemiş ve müstesnâ sesiyle okumuştur.⁸ Medîne’deyken zamânının çoğunu Ravza-i Mutahhara’da vecd içinde geçirmekte, şiirler yazmakta ve onları bestelemekteydi.⁹ Medine’den döndükten sonra da bol bol şiir söylemiş, besteler yapmış ve yaptırmıştır.¹⁰

On altı sene devam eden tekke şeyhliği esnâsında saz, söz, semâ’, zikir, mûsikî gibi her çeşit fikir ve güzel sanatlar yoluyla eğitim ve öğretime devam etmiştir.¹¹

Gene de bütün bunların bir araç olduğunu öğrencisi şöyle dile getirir: “Zikir, semâ, saz ve sözün avladığı insandan beklenen, kendini bilip nefsini temizlemek ve Muhammedî ahlâk ile zırhlanmak değil midir?”¹²

Mûsikîyle iç içe olduğunu sohbetleri sırasında yer verdiği şu ifâdeden anlamak mümkündür: “Bir güzel mûsikî parçasını, kendini teşkil eden seslere ayırıp mütemâdiyen aynı notaları tekrar edecek olsak, meselâ yalnız do, do, do, yahud si, si, si diye çalsak zevki kalır mı?”¹³

Sohbetlerinden bir başka pasaj şöyledir:

Kenan Rifâi

Kenan Rifâî'nin kabri.

–Çalgı refâkatinde ilâhî okumakta bir hatâ var mıdır? şeklindeki soruya şöyle cevap verir:

“–Ud, keman ne diyor? Allah... diyor. Allah demek neden hatâ olsun?”
Ve devam eder:

“–Dünyâ nedir? Seni Allah'tan gafil eden her ne ise dünyâ odur.”¹⁴

Tasavvuf Şiiri ve Kenan Rifâî

Kültür târihimizde şunu açıkça görürüz: Medreseler ilimle kitapla uğraşırken, dergâhlar halk eğitimi ve güzel sanatlara beşiklik etmiştir. Asırlar boyunca şiir, edebiyat, mûsikî gibi sanatlar daha ziyâde tasavvuf ve tekke muhîtinde gelişmiştir. Duygulara hitap ediş, sevgi, aşk, güzellik, tasavvufla sanatın ortak zemînidir.¹⁵

Tasavvuf mensuplarının ve dergâh şeyhlerinin birçoğunun dîvanları vardır. Gönül eğitiminin bir vasıtası olarak manzum ifâdeye başvurmak, *Ahmed Yesevî*'den bu tarafa bir an'anedir denebilir. Kenan Rifâî'de de bu geleneğin devâmını ve yansımaları görüyoruz.

İlâhiyât-ı Ken'an onun bu türe örnek olan eseridir. İstanbul 1341/1925 baskılı bu kitapta bestekâr İzzeddin Hümaî Bey¹⁶, Muallim Kâzım Bey¹⁷ ve bizzat kendisinin bestelediği şiirlerinin notaları da bulunmaktadır. Nota neşrinin hayli zor olduğunu sandığımız o günün teknik imkânlarına rağmen böyle bir eser yayımlayarak, hem devrindeki muhib ve müridlerini irşad etmiş, hem de sonraki nesillere bu sâhada yol gösterici olmuştur.¹⁸

İlâhiyât-ı Ken'an'ın Yusuf Ömürlü tarafından hazırlanan ikinci baskısı

٥٤
 قسائم قام زلده عا شقم كندان بافندی
 بر شق عا دن ذك ا تا
 ذك ن آ ذك كا ره
 زان حای دی اولد لم عا لجه
 تنه می جا آن ق مس تا
 پا تا سب رو دنج ق مس تا
 ناک آ سا آ لک آ بر

قسائم
 قام زلده عا شقم كندان بافندی
 بر شق عا دن ذك ا تا
 ذك ن آ ذك كا ره
 زان حای دی اولد لم عا لجه
 تنه می جا آن ق مس تا
 پا تا سب رو دنج ق مس تا
 ناک آ سا آ لک آ بر

٥٥
 محمد زان بهرین ایسم جانیه دکل عا لیهن حای به
 کل د ده جان مسد تا بن
 کل د ده جان مسد تا بن
 کل د ده تن مسد تا سن بن
 کل د ده تن مسد تا سن بن
 کل د ده تن مسد تا سن بن
 کل د ده تن مسد تا سن بن
 کل د ده تن مسد تا سن بن
 کل د ده تن مسد تا سن بن

محمد شیراز
 بهرین ایسم جانیه دکل
 عا لیهن حای به
 کل د ده جان
 مسد تا بن
 کل د ده تن
 مسد تا سن
 بن

1974'te çıkmış olup burada sadece bestelenmiş şiirleri yer alır. Son defa ise bestelenmiş ilâhilerinin notaları, Yusuf Ömürlü ve Dinçer Dalkılıç tarafından yeniden yazılarak diğer ilâhileriyle birlikte basılmıştır (İstanbul 1988).

Söz konusu bu baskının birinci bölümünde, bestelenmiş 79 ilâhi vardır. İkinci bölümde Kenan Rifâî'ye âit ilâhi, kıt'a, naat, medhiye ve mersiye türünde 54 adet manzûme bulunur. Ekte ise kendisi için yazılmış iki şiir yer alır. Bunlardan birisi Kemal Edip Kürkcüoğlu (ö. 1977)'na aittir:

*Bir şâh-ı felek-mertebedir Hazret-i Ken'an
 Dünyâyı tutar velvele-i devlet-i Ken'an*¹⁹

beytiyle başlamakta olup, değerli sanatkar Ahmet Hatiboğlu tarafından hareketli bir usulle bestelenmiştir.

Kitapta yer alan notalı ilâhilerin bestekâr dağılımı şöyledir: Kenan Rifâî-35, İzzeddin Hümâyî Bey-30, Muallim Kâzım Bey-5, Yusuf Ömürlü²⁰-4, Neyzen Necib Dede²¹-2, Cınuçen Tanrıkorur²²-1, Özcan Ergiydiren-1.

İlâhiyât'ın neşrinden sonra, Ahmet Hatiboğlu ve başkaları tarafından, Kenan Rifâî'nin ilâhi sözleri üzerine yeni besteler de yapılmıştır.

DÖYEK KEN'AN RIFAI

Ah Fe la in nâ ny le yan dim

yâ Ha bi bul lah mo cod

Kal ma dı sâb rû ta nam rûl lû
DI ce göz du yâ Ra kû lû

et bi ka kâr ol dum me ded KARAR
MİYAN lah ha yâ in der mo cod

Ah A p ka dar man da can da

dâ i mâ zâ ken ya tir YÖ

Na'î-i Hızar-ı Nebvî

Fırkânı nâriyle yandırmı yâ Hebiballah meded
Kâlmadı sâb ü tahemmül bi-kârê oğdum meded

Âşıkâ derman da cân da dâimâ aşkın yeter
Dilde, gözde yâ Resûlallah hayâlidir meded

Çok şunlâım geçri, âfîetmek de şâindir meded
Makrûdüm âh ü fğandan bir cemâlidir meded

Dil-fîğatım, derd-mendim, kul mürâvveti sen şehâ
Ken'an'ı ihyâ eden ancak vâstîlidir meded

100

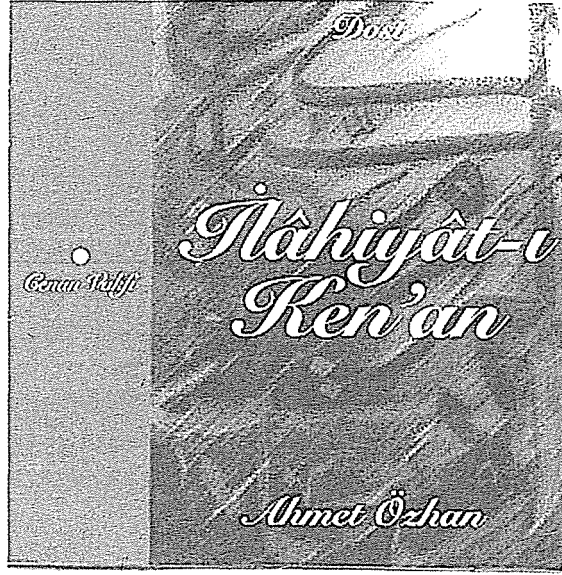
İlahiyât-ı
Ken'an

Hazırlayanlar:
Yusuf Ömürlü
Dinçer Dalkılıç
1988

İlahiyât-ı Ken'an'dan seçilmiş 23 adet eser Ahmet Özhan tarafından seslendirilmiş olup, CD ve kasedi *Cenân Vakfı*'na çıkarılmıştır. Bu yayımın tanıtım broşüründen şu satırları alıyoruz: “*İlahiyât-ı Ken'an*, muhtevâsındaki derin ve muhteşem güftelerin yanında, mûsikî cephesiyle de ziyâdesiyle zengin terennümleri karşımızda bulduğumuz bir deryâdır. 29 farklı makam ve 12 ayrı usulde yapılmış besteler tasavvuf mûsikîmizin nâdir rastlanan lezzetleridir. Onun şiir ve besteleri klâsik tasavvuf edebiyâtı ve mûsikîsine yepyeni bir çeşni getirmiştir.”

İlahiyât-ı Ken'an'daki şiirlerin muhtevâ tahlîli uzun ve geniş bir çalışmayı gerektirir. Özet olarak şunları söyleyebiliriz: Burada yer alan şiirlerde na't türü parçalar çoğunluktadır. Ayrıca tevhid, münâcât, medhiye, mersiye ve öğütler bulunur. Kavram olarak en çok aşk, âşık ve onların ahvâli üzerinde durulur. İnsanî mâhiyeti ve değeri, edeb, dervişlik, bu konularda öğütler, mârifet, ehl-i beyt sevgisi, âyet tefsirleri de öne çıkan konular arasındadır. Merkez Efendi ve Sünbül Efendi hakkındaki medhiye manzûmeleri de dikkati çeker.²³

Bütün bu şiirlerde tasavvufî görüş hâkimdir. Tevhid, vahdet-i vücud, aşk-ı ilâhî, Hakikat-i Muhammediyye, insân-ı kâmil, teslîmiyet, ilim, irfan bu şiirlerdeki başta gelen temalardandır.

*

Sanat değeri bakımından şiirlerin hepsinin aynı seviyede olduğu söylene-
mez. *Didaktik mâhiyetteki çok sayıda şiirden bâzı beyit ve kıt'alar sunalım.*

Dervişe Öğüt:

*Kimseyi hor görme, aybın söyleme
Kaç yalandan, Hakk'a hiç şirk eyleme
Hem gönül kurma, kibir, fahr eyleme
Kalbde asla bir fenâlık gizleme²⁴*

*

*Kimsenin incitme kalbin, kibr ü gıybet eyleme
Her tarafta Hakk'ı gör, beyhûde hiç söz söyleme (s. 175)*

İnsan olmanın yolu:

*Âdem olmak ger dilersem eyle ıslah nefsini
Yok edersen benliğin sen var olursun Ken'an (s. 170)*

Kur'an-İnsan:

*Her ne ki Kur'an'da varsa aynı da insandadır
Gizli bir şey yok, hakikat cümle meydandadır (s. 170)*

Tevhid-İstikamet:

*Hakk' ı tevhîd eylemektir cümle ilmin gayesi
İstikametdir bütûn a' mâlin hep sermâyesi (s. 174)*

Allah nerededir:

*Her yerde fakat ârifin kalbindedir Allah
Yoksa sen O' nu arz u semâvatta mı sandın (s. 14)*

*

*Bahr-i vahdet kaplamıştır kâffe-i mahlûka bak
Birliği görmek dilersen cümle-i mevcûda bak
İnd-i Sâni' de bütûn mahlûk bir tek noktadır
Kâinatın cümlesi bu noktada bir nüktedir (s. 28)*

Gözyaşıyla abdest:

*Ağlamakla tayyetersin menzil-i maksûdunu
Gözyaşından abdest al da gözle gör ma' bûdunu
Benliğin dâvâsını terk eyle, gafletten çekil
Âşık ol Ken' an dilersen görmeğe mâşûkunu (s. 79)*

Lirik diyebileceğimiz birkaç örnek:

Aşk sarhoşluğu:

*Öyle bir mahbûba verdim gönlümü almak muhal
Cân u îmanım onundur, kalmadı bende mecâl
Âşık u hayrân ü mestim, mezhebim yokluk benim
Bu vücûdun "lâ" sını nûr etti illâ-yı visâl (s. 85)*

*

*Yâr elinden aşk meyini biz içmişiz
Mest olup cân ü cihandan geçmişiz
Vârımız dünyâyâ hep terk eyledik
Bâtını bâtıdan el-hamd geçmişiz
Ta' n-ı âlemden fütur yoktur bize
Ehl-i aşkız ârımız terk etmişiz (s. 64)*

*

*Benim cânım, bütiin varım, dînim, îmânım hep ânun
Ne dersen de, bugün sekrân ü mestim kendim hiç bilmem (s. 123)*

*

*Öyle sermestim ki bilmem ben mi aşkım, aşk mu ben
İmtizactan seçmez oldum ten mi ruhtur, ruh mu ten
Ben isem aşk, aşk nedir, ya ben neyim ger aşksa ben
Akl ü fikrim bunlar işte bende sergerdân eden (s. 125)*

Âşık-Mâşuk-Aşk:

*Aşkla kaim cümle âlem cevher-i ervahdır aşk
Cümleden giryan ü handân cân içinde candır aşk
Aşk ile fânî olanlar buldular dâim baka
Kendini eyler temâşâ âşık u mâşuktan aşk (s. 111)*

Noktadan Tûbâya:

*Bir nokta idim kıldı beni kamet-i Tûbâ
Giydirdi elifden beni ta yâ'ye o Mevlâ
A'yanda iken gizlice bir gevher-i yektâ
Rabbim beni kıldı ulu bir kâ'be-i ulyâ (s. 41)*

Ve Hz. Peygamber hasreti:

*Firkatin nârıyla yandım ya Habûballah meded
Kalmadı sabr u tahammül bî-karar oldum meded (s. 100)*

*

Sonuç olarak, Kenan Rifâî'nin yirminci yüzyılın ilk yarısında yaşayan sûfîler arasında önemli yeri olduğu görülür. Tasavvufî görüşlerini tevhid ve aşk etrafında örmüş, irşad ve eğitimde şiiri ve mûsıkîyi vâsıta olarak kullanmıştır. *Îlâhiyât-ı Ken'an*, bu konuda etkili ve başarılı bir nümûnedir.

Dipnotlar

- 1 Kenan Rifâî hakkında bk. Sâmîha Ayverdi ve arkadaşları, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, Hülbe yayını, İstanbul 1983 (Bundan sonra *KR ve Yirminci Asır* şeklinde verilecektir); Sâmîha Ayverdi, *Dost*, 3. baskı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1999; Mustafa Tahralı, "Kenan Rifâî", *Allah Dostları*, IX, 440, Şule Yayını, İstanbul 1996; Mustafa Tahralı, "Ke-

- nan Rifâî”, *TDV İslâm Nsıkkopedısı, XXV*; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Müsıkısı Ansıklopedısı, I*, 167, Kültür Bakanlığı yayını, İstanbul, 1990.
- 2 Kenan Rifâî’nin Server Hilmi Bey’e verdiği hilâfet icâzetnâmesinden anlaşıldığına göre, Hamza Rifâî’nin, Seyyid Ahmed er-Rifâî’ye kadar olan ve hepsi de babadan oğula intikal eden silsilesi şöyledir: Hamza Rifâî – Ebu’l-Hasen er-Rifâî– Ahmed er-Rifâî – Mansur er-Rifâî – İbrahim er-Rifâî – Ebu’l-Kasım er-Rifâî – Kasım er-Rifâî – Ahmed er-Rifâî – Muhammed er-Rifâî – Ahmed er-Rifâî – Şerefüddin er-Rifâî– Abdülkadir er-Rifâî– Siracüddin er-Rifâî– Abdürrahim er-Rifâî– Abdülmütü’ er-Rifâî– Ebussafâ Mansur er-Rifâî – Mühezzebüddeve er-Rifâî– Cemâlüddin Muhammed er-Rifâî – Ebussafa Mansur er-Rifâî – Seyyid Ahmed el-Kebîr er-Rifâî. Ayrıca, Halep’te nakîbü’l-eşraf olan Ebu’l-Hüdâ es-Sayyâdî el-Hâlidî vâsıtasıyla Ahmed er-Rifâî’ye ulaşan bir başka silsilesi daha vardır. Her iki silsile için bk. Aydın Yüksel Bey’de bulunan icâzetname fotokopisi.
- 3 *KR ve Yirminci Asır*, 98.
- 4 Bu konuda bk. İsmail Kara, “Madalyonun Bir Yüzü: Tekkeler Kapandı İyi Oldu”, *Dergâh*, Şubat 1991; aynı yazar, “Sonuç Yerine: Tekkeler Kapandı mı?”, *Dergâh*, Haziran 1991.
- 5 *KR ve Yirminci Asır*, 100.
- 6 Niyâzî-i Mısırî’nin bu beyti, Divan’ında: “*Mescid ü meyhânede hânede vîrânede / Kâbe’de put-hânede çağırırım dost dost*” şeklindedir. Bk. Kenan Erdoğan, *Niyazi-i Mısri Divanı*, s. 30, Akçağ yayını, Ankara 1988.
- 7 İsmail Kara, *Şeyh Efendi’nin Rüyasındaki Türkiye*, s. 15, Kitabevi yayını, İstanbul 1998; *Sâz ü Söz Arasında* Cınuçen Tanrıkorur’un Hatıraları, s. 238, *Dergâh* yayınları, İstanbul 2003.
- 8 Mustafa Tahralı, *Allah Dostları*, 441.
- 9 *Dost*, 27.
- 10 *KR ve Yirminci Asır*, 82.
- 11 *Age.*, s. 95.
- 12 Sâmiha Ayverdi, *Dost*, 30.
- 13 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 332, 2. baskı, Kubbealtı neşriyatı, İstanbul 2000.
- 14 *Age.*, 602.
- 15 bk. Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler*, s. 152, Damla Yayınevi, İstanbul 2001; Mustafa Kara, *Din Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, s. 229 vd., 3. baskı, İstanbul 1990.
- 16 İzzeddin Hümâyî(Elçiođlu) Bey için bk. Yılmaz Öztuna, *Türk Müsıkısı Ansıklopedısı, I*, 252.
- 17 Muallim Kâzım (Uz) Bey için bk., Öztuna, *age*, II, 463.
- 18 Mustafa Tahralı, *Allah Dostları*, IX, 442.
- 19 Bk. *İlâhiyât-ı Ken’an*, haz. Yusuf Ömürlü-Dinçer Dalkılıç, s. 192, İstanbul 1988.
- 20 Yusuf Ömürlü için bk. Ergun Balcı, *Cibali’den Kubbealtı’na Yusuf Ömürlü*, Kubbealtı neşriyatı, İstanbul, 2003.
- 21 Necib Dede için bk. Öztuna, *age*, II, 103
- 22 Hayâtı ve hâtıraları için bk. *Sâz ü Söz Arasında*.
- 23 Sünbül Efendi için yazılan şiirin hat levhası için bk. Muhiddin Serin, *Hattat Aziz Efendi*, Kubbealtı neşriyatı, İstanbul 1988.
- 24 *İlâhiyât-ı Ken’an*, s. 56. Bundan sonra, bu kitaba âit sayfa numaraları metin içinde verilecektir.